

Prof. dr hab. Bogusław Fiedor, Dr h.c.
Katedra Ekonomii Ekologicznej
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wrocław, 11.03.2020 r.

RECENZJA

pracy doktorskiej Pani mgr Joanny Pomaskow pt.

„Podatek akcyzowy w świetle ekonomicznej analizy prawa”

I. Ocena ogólna – znaczenie i aktualność podjętej problematyki, cel pracy i hipoteza badawcze oraz jej weryfikacja, ocena konstrukcji pracy, literatura i źródła.

Problemy związane z polityką państwa w zakresie kształtowania poziomu i dynamiki podatków pośrednich, a w tym będącego przedmiotem badań w przedłożonej dysertacji doktorskiej Pani mgr Joanny Pomaskow, podatku akcyzowego, należą do kanonu tak samej ekonomii jako nauki (czemu Doktorantka daje w sposób kompetentny wyraz, zwłaszcza w rozdziale drugim, a w mniejszym zakresie także trzecim pracy), jak i polityki fiskalnej jako najważniejszego obok polityki monetarnej obszaru polityki makroekonomicznej (stabilizacji makroekonomicznej) państwa. Zawsze jednak istotne i aktualne pozostają kwestie, czy i w jakim zakresie mamy do czynienia ze zbiektywizowanym, opartym na zarówno argumentach teoretycznych, jak i rzetelnych studiach empirycznych, rozeznaniem odnośnie do celowości i skuteczności funkcji fiskalnych i społeczno-ekonomicznych, czyli związanych z wydatkowaniem dochodów podatkowych na określone cele polityki gospodarczej i społecznej, określonego instrumentu podatkowego. W przypadku podatku akcyzowego, czy szerzej polityki akcyzowej państwa, chodzi o "odwieczną" dychotomię: akcyza jako źródło dochodów budżetowych *versus* akcyza jako finansowy instrument ograniczania konsumpcji czy zużycia określonych dóbr. I tej dychotomii właśnie poświęcona jest głównie praca doktorska Pani mgr Pomaskow. W części która stanowi pewien wkład Doktorantki do badań empirycznych nad podatkiem akcyzowym (rozdział 3 - 4), dominuje przy tym raczej perspektywa czy "podejście dochodowo-budżetowe" (określenie recenzenta), to znaczy analiza wydajności (efektywności) dochodowej podatku akcyzowego nakładanego na wyroby alkoholowe w zależności od cenowej i dochodowej elastyczności popytu na poszczególne produkty alkoholowe. Badania czy rozważania poświęcone drugiemu członowi wyżej

wskazanej dychotomii, czyli wpływowi podatku akcyzowego na ograniczanie negatywnych skutków społecznych związanych z nadmierną konsumpcją alkoholu, czy uzależnienia od tej konsumpcji, są w dysertacji obecne niejako *implicite*, czyli pojawiają się niejako przy okazji czy w związku z szacowaniem tych elastyczności popytu. Nieco szerzej, choć też w niewystarczającym zakresie (patrz dalsza część recenzji, *Uwagi szczegółowe dotyczące poszczególnych rozdziałów*) ta perspektywa pojawia się bezpośrednio tylko w punkcie 4.6., *Propozycje ekonomicznej analizy prawa dotyczące ograniczania spożycia alkoholu*.

Cel główny dysertacji (Wstęp, s. 9) pracy został zdefiniowany jako ...*określenie związków między poziomem podatku akcyzowego a skalą konsumpcji wyrobów alkoholowych* (w Polsce - przyp. B.F.). Jest to zatem cel zasadniczo węższy, niż ten który implikuje tytuł pracy. Z drugiej strony Doktorantka stwierdza (tamże), że osiągnięciu celu zostało podporządkowane pięć "zadań badawczych". Czy i jakim zakresie zostały one zrealizowane, a także w jakim zakresie można je uznać za potrzebne i spójne z punktu widzenia celu głównego, zostanie przedstawione w kolejnej części recenzji (punkt II)

Hipotezę badawczą, że *efekt akcyzy, w postaci ograniczenia konsumpcji wyrobów alkoholowych, zależy od poziomu elastyczności cenowej popytu oraz liczby substytutów dóbr objętych tym podatkiem* (Wstęp, s.9) na pewno trudno uznać za oryginalną w sensie poznawczym. Jest ona wręcz oczywista w kontekście faktu, że akcyza, jak niemal każde obciążenie podatkowe, jest potencjalnym czynnikiem cenotwórczym. Jest to więc hipoteza o wyłącznie statystycznym, a nie teoretyczno-poznawczym charakterze. Niezależnie od tego stwierdzenia, recenzowana praca reprezentuje pewną wartość poznawczą o charakterze empirycznym, zawierającą się w sformułowaniu i weryfikacji ekonometrycznego modelu długookresowych zmian popytu na wyróżnione rodzaje napojów alkoholowych i na tej podstawie oszacowaniu elastyczności cenowej oraz dochodowej tego popytu, co z kolei stało się podstawą wnioskowania Doktorantki odnośnie do skuteczności polityki akcyzowej z punktu widzenia ograniczania konsumpcji napojów alkoholowych. Trzeba jednak podkreślić, że sekularny niemal charakter Jej przedsięwzięcia badawczego - badanie obejmuje okres 55 lat (1961-2016) - powoduje, że wypływające z niego wnioski aplikacyjne (rekomendacje dla polityki podatkowej) trzeba traktować z wielką ostrożnością. Po pierwsze, w tym czasie zaszły w Polsce wielkie zmiany demograficzne, kulturowe i społeczne, które musiały znacząco - aczkolwiek w stopniu trudno mierzalnym - wpłynąć na poziom i strukturę konsumpcji wyrobów alkoholowych w Polsce, niezależnie od czynników uwzględnionych w modelu Doktorantki: ceny, dochody, liczba substytutów. Po drugie ogromnie wzrosło,

zwłaszcza po roku 1989 (przede wszystkim wskutek zwiększenia importu) zróżnicowanie asortymentowe dostępnych na rynku napojów alkoholowych i w efekcie ich konsumpcji, wskutek czego na wielką skalę musiały zachodzić procesy substytucji nie tylko między "piwem", "winem" i "wódką" (napojami wysokoalkoholowymi), ale i w ramach tych trzech grup. Także wskutek tego, że same zasady nakładania akcyzy czyniły niektóre z nich relatywnie - w ramach danej grupy - tańszymi (na przykład whisky, koniaku czy brandy względem wódki).

Doktorantka stwierdza, że osiągnięciu "głównego celu badawczego" (*nota bene* określenie to wprowadza czytelnika w błąd, bowiem innych celów badawczych, przynajmniej *expressis verbis*, nie sformułowano) podporządkowane zostały zdania badawcze. Dwa z nich (1 i 2) mają charakter teoretyczny, dwa kolejne (4 i 5) empiryczny, jedno (5) aplikacyjny. Niezależnie od tego, czy i w jakim stopniu te zadania można uznać za niezbędne w kontekście weryfikacji hipotezy badawczej i realizacji celu głównego pracy (patrz następny punkt recenzji), układ rozdziałów jest w tym sensie ogólnie poprawny, że podporządkowany sekwencji tych zadań badawczych. Z drugiej strony, o ile można mówić o zadowalającym poziomie realizacji celu głównego, logicznie powiązanego z hipotezą badawczą (o statystycznym, jak podkreśliłem, w zasadzie, a nie teoretycznopoziomym charakterze), to realizacja pozostałych celów badawczych, odpowiadających temu co Doktorantka nazywa "zadaniami badawczymi", jest bardzo zróżnicowana, o czym piszę w punkcie II recenzji. Za w ogóle wątpliwą uznaję przy tym potrzebę dokonywania ogólnego przeglądu rozwoju myśli ekonomicznej z punktu widzenia wpływu podatków na zachowania podmiotów - zadanie badawcze nr 1 i odpowiednio rozdział pierwszy dysertacji. Z kolei w mojej ocenie w pracy w niewielkim zakresie dokonuje się analizy podatku akcyzowego z perspektywy ekonomicznej teorii prawa (*Law and Economics*), gdyż temu problemowi - w odniesieniu do kwestii ograniczania konsumpcji alkoholu - poświęcony jest tylko wprost punkt 4.6., *Propozycje ekonomicznej analizy prawa dotyczące ograniczania spożycia alkoholu*. Rozdział II, *Charakterystyka ekonomicznej analizy prawa*, jest co prawda interesujący, ale ma głównie przeglądowy charakter.

Praca pani mgr J. Pomaskow oparta jest na bardzo bogatej literaturze przedmiotu, zarówno anglojęzycznej, jak i polskiej, a sposób jej wykorzystania świadczy o tym, że kompetencje badawcze Doktorantki obejmują szerokie spektrum dyscyplin czy subdyscyplin ekonomicznych: historia myśli ekonomicznej, mikroekonomia, makroekonomia i polityka makroekonomiczna (zwłaszcza fiskalna), statystyka i ekonometria, a także prawa w zakresie

prawa finansowego, a zwłaszcza podatkowego. Lektura dysertacji dowodzi też, że Doktorantka jest wysoce kompetentna w zakresie studiów nad ekonomicznymi aspektami tworzenia, implementacji i egzekucji prawa, czyli *Law and Economics*, ważnego obszaru badań w ramach nowej ekonomii politycznej, czy - w szerszym ujęciu - nowej ekonomii instytucjonalnej.

II. Uwagi szczegółowe dotyczące poszczególnych rozdziałów

Rozdział I – *Ewolucja poglądów na temat wpływu podatków na zachowania podmiotów gospodarczych*

Rozdział jako całość ma charakter przeglądowny. Jego wartość poznawcza, którą w przypadku tego typu rozdziału jako części wprowadzającej pracy doktorskiej można by wiązać z dokonaniem przez Autora krytycznej analizy i syntezy poglądów na temat tytułowego problemu (czyli wpływu podatków na zachowania podmiotów gospodarczych), jest jednak znikoma. Wynika to z podstawowego faktu, że rozdział jest w istocie dość krótkim przeglądem wybranych przez Doktorantkę szkół (kierunków teoretycznych) w historii ekonomii z "perspektywy podatkowej" (określenie recenzenta). Tak szerokie zakreślenie przedmiotu badań (analizy) w tym rozdziale musiało skutkować pobieżnością i prezentacji i ogólną słabością części wnioskowej w poszczególnych punktach rozdziałku. W istocie ma on charakter podręcznikowy i w mojej opinii mógłby zostać zastąpiony jakąś autorską syntezą, pokazującą kierunki ewolucji myśli ekonomicznej (poprzez odniesienia do wybranych szkół ekonomicznych) z punktu widzenia behawioralnych skutków podatków, najlepiej z ograniczeniem się tylko do podatków pośrednich. Taka synteza byłaby dobrym wprowadzeniem do rozdziału drugiego, ukazując szersze tło historyczne ekonomicznej analizy prawa.

W przedstawionym kształcie rozdział ma w istocie charakter "wszystkoistyczny", bo przegląd poszczególnych szkół czy kierunków nie ma żadnej myśli przewodniej, czy wiodącego kryterium, dotyczy wszystkich rodzajów podatków, bezpośrednich i pośrednich, ich wymiaru zarówno i behawioralnego, jak i skutków makroekonomicznych, w tym wpływi na pobudzanie wzrostu i rozwoju gospodarczego. Ta ostatnia kwestia została szczególnie uwypuklona w punkcie 1.3., *Polityka podatkowa w opinii przedstawicieli kierunku historycznego*, s. 28-35, choć jest dyskusyjną kwestią ograniczania się tutaj wyłącznie do "szkoły socjalno-prawnej" (poglądy F. Lista, L. von Steina i A.G.H. Wagnera). W przypadku

niektórych punktów, wymiar behawioralny podatków, w tym zwłaszcza pośrednich, nie został w ogóle podniesiony. Oprócz powyżej wskazanego, dotyczy to zwłaszcza także punktu 1.1. (*Teoria jedyne go podatku F. Quesnaya*) oraz 1.4 (*Polityka fiskalna z perspektywy keynesizmu oraz syntezy neoklasycznej*).

Jak już stwierdziłem, rozdział jako całość ma w dominującym stopniu charakter podręcznikowy i jako taki mógłby zostać oceniony względnie pozytywnie. W kontekście jednak celu i hipotez badawczych rozdział ten w przedstawionej postaci wydaje się być wręcz zbędny, choć doceniam obszerność pracy wykonanej przez Doktorantkę w związku z jego przygotowaniem, jak i jej dużą erudycję w zakresie wiedzy na temat rozwoju myśli ekonomicznej.

Rozdział II – Charakterystyka ekonomicznej analizy prawa

Z całą pewnością ten rozdział w zasadniczo większym stopniu niż rozdział pierwszy łączy się z obszarem badań własnych podjętych przez Doktorantkę w pracy, choć trudno go w mojej ocenie - a tego standardowo oczekujemy w pracach doktorskich - połączyć jednoznacznie i logicznie z hipotezą badawczą i głównym celem dysertacji. Rozdział bowiem ma również charakter przeglądowny i choć jego zakres przedmiotowy jest relatywnie (zwłaszcza na porównawczym tle rozdziału pierwszego) wąski, bo obejmuje genezę, identyfikację i ewolucję ekonomicznej analizy prawa, to i tak jest bardzo szeroki z punktu widzenia tak hipotezy badawczej, jak i celu dysertacji. Doceniając trud i kompetencje Autorki, odzwierciedlone choćby w bardzo bogatej, głównie anglojęzycznej (przy niepomijaniu wszakże - co zdarza się często w pracach doktorskich - dorobku polskiej myśli "ekonomiczno-prawniczej"), trzeba zadać następujące pytanie: czemu to szerokie ujęcie służy, jaki ma związek z dalszymi częściami, to znaczy rozdziałem trzecim i czwartym. W kontekście tego pytania nasuwa się też wniosek, że dla większej spójności pracy jako całości zasadne by było - nawet przy zachowaniu omawianego rozdziału w przedstawionej formie - jego wzbogacenie o opartą na literaturze przedmiotu i własnej refleksji teoretycznej Doktorantki przedstawienie przydatności poznawczej i aplikacyjnej ekonomicznej analizy prawa dla procesu tworzenia i implementacji podatków pośrednich, ze szczególnym uwzględnieniem podatku akcyzowego.

Niezależnie od powyższych, ważnych w mojej ocenie zastrzeżeń, oceniam - generalnie rzecz biorąc - pozytywnie omawiany rozdział. I tak w obszernym punkcie 2.1.

(*Pojęcie oraz zarys historii ekonomicznej analizy prawa*, s. 53-68) Doktorantka najpierw omawia powstanie i rozwój "starej ekonomicznej teorii prawa". Pewne wątpliwości budzi tu jedynie, że wiążąc jej początki ze starszą szkołą historyczną, czyli - ogólnie biorąc - połową wieku XIX, "przełomowe znaczenie" dla jej powstania przypisuje pracy T. Veblena z roku 1904 (?!). Następnie, odwołując się w znacznym zakresie do jednego- z klasyków współczesnej ekonomicznej analizy prawa, R.A. Posnera, szczegółowo charakteryzuje poszczególne szkoły w ramach "nowej ekonomicznej teorii prawa", dokonując w szczególności interesującej analizy porównawczej szkoły chicagowskiej (Posner, G. Becker i inni) ze szkołą z Virginii (J. Buchana, G. Tullock i inni). Z kolei w punkcie 2.2. (*Law and Economics jako podstawa teoretyczna badania regulacji prawnych*, s. 69-79) przedstawiono neoklasyczne podstawy głównych szkół ekonomicznej analizy prawa, zwracając przy tym uwagę na ich krytykę - zwłaszcza w odniesieniu do hipotezy maksymalizacji użyteczności - ze strony ekonomii behawioralnej. Krytyka z perspektywy fundamentalnej dla ekonomii dystynkcji: ekonomia normatywna - ekonomia pozytywna, jest dość ogólnikowa, bez odniesień do współczesnych kontrowersji na ten temat, jak również pozostaje w dość luźnym związku z poprzedzającymi rozważaniami.

Generalnie pozytywnie oceniam punkt 2.3. rozdziału (*Koncepcja efektywności a ekonomiczna analiza prawa*, s. 79-86), choć poprawnemu przedstawieniu ograniczoności koncepcji optimum Pareto i próbie ich przewyższenia poprzez kryterium kompensacji Kaldora - Hicksa- Scitovsky'ego nie towarzyszy wystarczające wykazanie, jakie to ma odniesienie do ekonomicznej analizy prawa. Z kolei jasno jest ukazana ważna cecha szkoły New Haven (czyli trzeciej wyróżnionej w rozdziale szkoły teoretycznej w ramach nowej ekonomicznej analizy prawa), że punkt ciężkości w analizie skutków implementacji danego rozwiązania prawnego powinien dotyczyć nie spadku/wzrostu użyteczności poszczególnych grup objętej tym rozwiązaniem populacji (zgodnie z podejściem szkoły chicagowskiej), ale analizy wyrażonych w pieniądzu korzyści i strat (*Cost-Benefit Analysis*) dla tych grup, z uwzględnieniem potencjalnej kompensacji.

Rozdział II – Elastyczność popytu a skuteczność polityki podatkowej

W ocenie ogólnej tej części pracy doktorskiej Pani mgr J. Pomaskow trzeba podkreślić następujące kwestie:

- rozdział ma bardzo niejednorodny charakter, mamy tu bowiem rozważania o charakterze prawniczym (punkt 3.1.), ekonomiczno-teoretycznym (punkt 3.2.) oraz metodyczno-statystycznym (punkty 3.3. oraz 3.4);
- wartość poznawcza, czyli wkład Autorki do nauki i wiedzy ekonomicznej jest znikomy, gdyż rozdział ma w istocie charakter niemal wyłącznie przeglądowy (punkt 3.1.), a znaczna jego część (punkty 3.2., 3.3 i 3.4.) to w zasadzie ujęcia podręcznikowe;
- ujmując rozdział jako całość, nie dostrzegam, aby w istotnym zakresie (jeśli w ogóle) rozdział był przyczynkiem, w tym zwłaszcza opartym na własnych rozważaniach teoretycznych i badaniach empirycznych Doktorantki, do dyskusji nad - skądinąd bardzo ważnym - problemem sformułowanym w tytule rozdziału.

Punkt 3.1. (*Prawo polskie wobec podatku akcyzowego*, s. 87-98) to dość zwięzły przegląd krajowych podstaw prawnych podatku akcyzowego, z ukazaniem także ogólnie znanych podstawowych argumentów ekonomicznych i społecznych na rzecz podatku akcyzowego: akcyza jako źródło dochodów budżetowych, jako instrument ograniczający konsumpcję objętych nim dóbr oraz jako metoda oddziaływania na prowadzenie działalności w pewnych branżach w ramach polityki przemysłowej państwa. Punkt można ocenić pozytywnie, z zastrzeżeniem wszakże że jest to przegląd w którym nie dostrzegam "naukowej wartości dodanej"; na przykład w postaci istotnych odautorskich, czyli własnych, elementów oceny czy krytyki z perspektywy ekonomicznej polskich rozwiązań prawnych w zakresie podatku akcyzowego.

Punkt 3.2. (*Podatek akcyzowy jako narzędzie kontroli konsumpcji*, s. 98-104) to poprawna, ale niemal wyłącznie (pomijając końcową część, s. 102-103, w której przedstawia się dane na temat udziału akcyzy w cenach dóbr alkoholowych w Polsce) mająca charakter podręcznikowy analiza wpływu podatku akcyzowego na cenę, popyt i podaż. Część punktu, którą w niewielkim zakresie można uznać za przyczynkę Doktorantki do dyskusji naukowej, to krótkie uwagi oparte na literaturze przedmiotu, że duża skala wzrostu obciążeń podatkiem akcyzowym określonych dóbr może być w tym sensie przeciwnie skuteczna (określenie recenzenta), że spowoduje wysokie straty w poziomie dobrobytu społecznego, zwłaszcza w sytuacji braku bliskich substytutów obciążanych akcyzą dóbr oraz może być zagrożeniem dla stabilności dochodów budżetowych.

Podobnie oceniam punkty 3.3. (*Istota, rodzaje oraz pomiar elastyczności cenowej*, s. 104-110) oraz 3.4. (*Tradycyjny sposób szacowania popytu*, s. 110-116). Pomijając krótkie, nie

wnoszące *niczego* nowego do nauki i wiedzy ekonomicznej, rozważania na temat wpływu wzrostu akcyzy na dochody budżetowe w zależności od elastyczności popytu, istnienia substytutów czy możliwości kontrolowania przez państwo "szarej strefy", pierwszy z tych punktów to poprawne, ale podręcznikowe, choć z odniesieniami do historii myśli ekonomicznej, rozważania na temat istoty i pomiaru elastyczności popytu. Taki charakter ma też punkt 3.4. (*Tradycyjny sposób szacowania popytu*, s. 110-116), koncentrujący się na podstawach statystyczno-ekonometrycznych szacowania funkcji popytu, w szczególności zaś na rodzajach i specyfice zmiennych objaśniających dla tej funkcji.

Rozdział IV – Skuteczność podatku akcyzowego w redukowaniu konsumpcji napojów alkoholowych

Całościowo oceniam ten rozdział pozytywnie z punktu widzenia podstawowego kryterium oceny dysertacji doktorskich, jakim jest umiejętność sformułowania oryginalnego problemu badawczego i jego poprawnego rozwiązania w oparciu o adekwatnie do tego problemu dobrane metody (narzędzia) badawcze. Jednakże, jak wyjaśniam poniżej, ta "pozytywność oceny" jest zróżnicowana w odniesieniu do poszczególnych części składowych rozdziału.

Nie będąc specjalistą w zakresie metod ekonometrycznych, jeśli chodzi o punktu 4.1., *Opis wykorzystanych metod badawczych* (s. 119-125), uznaję jedynie, że Doktorantka przekonująco, w oparciu o klasyczną i współczesną literaturę ekonometryczną, uzasadnia swój wybór odnośnie do zastosowania w badaniu empirycznym modelu QUAIDS (rozszerzonej postaci modelu AIDS) jako podstawy szacowania funkcji popytu na alkohol, funkcji w którym udział wydatków na poszczególne napoje jest liniowo zależny względem logarytmu wydatku całkowitego na napoje alkoholowe (model AIDS), z rozszerzeniem o składową w postaci kwadratu logarytmu całkowitych wydatków (model QUAIDS). Doktorantka przekonująco dowodzi też, że zastosowanie modelu wielorównaniowego pozwala przewyciężyć ograniczenia modelu jednorównaniowego funkcji popytu, a to głównie dzięki możliwości wzięcia pod uwagę mieszanych elastyczności popytu).

W obszernym punkcie 4.2. (*Przegląd dotychczasowych wyników badań*, s. 125-139) Doktorantka dokonuje kwerendy zagranicznych i polskich wyników badań na temat elastyczności (cenowej, dochodowej, prostej i mieszanej) popytu na wyroby alkoholowe. Wyniki ich są dość rozbieżne, a przez to w ograniczonym stopniu konkluzywne. Generalnie

jednak, stwierdza Doktorantka, nie potwierdzają one dominującego w ekonomii i badaniach rynku przypuszczenia o niskiej elastyczności cenowej popytu na alkohol w różnych krajach, a w tym w Polsce, co mogłoby uzasadniać wzrost akcyzy z fiskalnego punktu widzenia, ale nie być dobrym argumentem odnośnie do skuteczności tego rozwiązania z punktu widzenia ograniczania konsumpcji wyrobów alkoholowych.

Punkty 4.3. (*Konsumpcja wyrobów alkoholowych w Polsce w latach 1961-2016*, s. 139-141) oraz 4.4. (*Charakterystyka próby badawczej*, s. 142-144) mają charakter wprowadzający do właściwego badania empirycznego Doktorantki nad elastycznością popytu na wyroby alkoholowe w Polsce. Po przedstawieniu na podstawie danych WHO konsumpcji tych wyrobów (w podziale na piwo, wino i napoje wysokoalkoholowe, per capita, dla populacji powyżej 15. roku życia, w przeliczeniu na litry czystego alkoholu), obszernie (punkt 4.4.) wyjaśnia ona, że z bardzo zróżnicowanych przyczyn - błędy pomiaru dotyczące tak wielkości konsumpcji, jak i bardzo ograniczonej reprezentatywności w odniesieniu do całego spożycia cen alkoholu dostępnych w danych GUS-u - badanie empiryczne elastyczności popytu na wyroby alkoholowe w Polsce oparte na zastosowanym (patrz opis w punkcie 4.1.) modelu ekonometrycznym musi być obciążone dużym błędem pomiaru (s. 145). Uważam, że trafniejsza byłaby w tym kontekście konstatacja o dużym potencjalnie, choć trudnym do orientacyjnego nawet określenia, błędzie poznawczym.

Powyższego stwierdzenia nie można i nie należy oczywiście traktować jako zarzutu względem Doktorantki, tym bardziej że starannie opisała Ona (punkt 4.4) możliwe źródła tej ograniczonej wartości poznawczej wyników swych badań empirycznych. Samo to badanie, którego opis stanowi treść obszernego punktu 4.5 omawianego rozdziału (*Empiryczna analiza elastyczności popytu na wyroby alkoholowe w Polsce*, s. 145-157) uznaję (w ramach kompetencji, które wyznacza moja ograniczona znajomość ekonometrycznych metod badania popytu) za metodycznie poprawne i poznawczo interesujące. Z punktu widzenia empirycznej wartości poznawczej oraz związanych z nią potencjalnych implikacji dla polityki fiskalnej z jednej strony - wzrost dochodów podatkowych z tytułu akcyzy na wyroby alkoholowe, polityki zaś społecznej z drugiej - spadek konsumpcji tych wyrobów wskutek cenotwórczych skutków wzrostu akcyzy, najważniejszy fragment omawianego punktu to ten, w którym Autorka komentuje z powyższych punktów widzenia uzyskane wyniki swego badania modelowego (s. 150-153). Przy wszystkich zastrzeżeniach o których wspomniano w poprzednim paragrafie recenzji, zastrzeżeniach których Doktorantka jest w pełni świadoma, dokonane przez Nią oszacowanie długookresowych elastyczności cenowych

(nieskompensowanych i skompensowanych) oraz dochodowych popytu na trzy analizowane rodzaje napojów alkoholowych w Polsce ma znaczną wartość aplikacyjną z punktu widzenia polityki państwa w zakresie tak kształtowania dochodów z podatku akcyzowego, jak i ograniczania - ze względów społecznych i zdrowotnych - poziomu konsumpcji tych napojów. Doktorantka zwraca w szczególności uwagę na potrzebę różnicowania poziomu i dynamiki podatku akcyzowego, a w rezultacie i cen piwa, wina i napojów wysokoalkoholowych, w zależności od nie tylko elastyczności ich konsumpcji względem cen i dochodów, ale także relacji komplementarności lub substytucyjności ich konsumpcji.

Rozdział kończy krótki punkt (4.6., *Propozycje ekonomicznej analizy prawa dotyczące ograniczenia spożycia alkoholu*, s. 153-157), który jest w istocie zwróceniem uwagi na relatywnie małe możliwości i skutki działań państwa na rzecz ograniczania nadmiernej konsumpcji alkoholu poprzez środki polityki fiskalnej, w tym politykę w zakresie podatku akcyzowego. Odwołując się do literatury przedmiotu (między innymi prace Kahnemana/Tversky'ego, Posnera, Beckera czy - z polskich autorów - na przykład Czabańskiego) Doktorantka zwraca uwagę na subiektywny rachunek korzyści i strat lub ryzyka (użyteczność z tytułu spożywania alkoholu *versus* utrata zdrowia i pogorszenie jakości życia z tego tytułu), znaczenie działań wychowawczych i profilaktycznych, czy potrzebę większej selektywności, nieuchronności a zarazem wyższej uciążliwości finansowej (adekwatnej do generowanych efektów zewnętrznych) sankcji za szkody spowodowane nadużywaniem alkoholu (na przykład przez kierowców pojazdów mechanicznych). Większość tych zagadnień została jednak jedynie zasygnalizowana, a nie szerszej rozwinięta. Szkoda też, że Autorka nie dostrzegła możliwości analizy, jakie w kontekście działań na rzecz redukcji nadmiernej konsumpcji alkoholu i uzależnienia od niego stwarzają koncepcje paternalistycznego libertarianizmu (Thaler/Sunstein), czy *pre-commitment strategy* Sena.

Podsumowując, rozdział oceniam pozytywnie tak z metodycznego, jak i poznawczego (w wymiarze empirycznym) punktu widzenia. Ocena mogłaby być jednak wyższa, gdyby Doktorantka pokusiła się o szerszą, własną analizę z perspektywy *Law and Economics* możliwości i skuteczności działań na rzecz ograniczania konsumpcji alkoholu (punkt 4.6.)

III. Ocena podsumowująca i wniosek końcowy

Biorąc pod uwagę oceny ogólne i szczegółowe sformułowane w poprzednich częściach przedłożonej recenzji dysertacji doktorskiej Pani mgr Joanny Pomaskow, stwierdzam, że w stopniu względnie satysfakcjonującym spełnia ona wymogi stawiane

pracom doktorskim w Ustawie o Tytule i Stopniach Naukowych z 14 marca 2003 roku, Doktorantka sformułowała i problem badawczy, który trudno uznać za oryginalny w wymiarze teoretyczno- -poznawczym, ale który jest istotny w kontekście polityki ekonomicznej (fiskalnej) i społecznej, Wykazała się umiejętnością doboru i dobrego wykorzystania metod badawczych właściwych dla jego rozwiązania, dobrą znajomością literatury przedmiotu, a także dobrą wiedzą teoretyczną oraz gruntowną znajomością wyników badań zrealizowanych w Polsce i zagranicą związanych z poruszaną przez Nią problematyką. Biorąc powyższe pod uwagę, **wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Joanny Pomaskow do publicznej obrony Jej dysertacji doktorskiej przed Komisją powołaną przez Radę Dyscypliny Ekonomia i Finanse Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.**

